C O P E
Member since 2019
JM14482

Joanna Golonka-Legut*

List jako dokument biograficzny – wspólnota doświadczeń rodzinnych, na podstawie „Listów z Syberii Irki A.”[1]

Abstrakt

Współcześnie, w świecie naznaczonym nowoczesnymi technologiami i możliwościami szybkiej komunikacji, zanika zarówno praktyka pisania listów, jak i oczekiwania na listy. Niemniej w literaturze naukowej dotyczącej biografii (jej rozumienia i badania) podkreśla się wartość i znaczenie dokumentów osobistych, takich jak np. listy, dzienniki, pamiętniki, które umożliwiają wgląd w indywidualne doświadczenia życiowe człowieka. Celem niniejszego artykułu jest ukazanie istoty i rozumienia listów jako rodzinnych dokumentów biograficznych. Podejmowane w tekście zagadnienia stanowią efekt zrealizowanych badań biograficznych, w których, jednym z obszarów badawczych był edukacyjny potencjał pamiątek osobistych z perspektywy czasu. Jego (roz)poznawanie było m.in. związane z refleksją nad „Listami z Syberii Irki A.”, należącymi do jej brata Karola A. Głównymi problemami badawczymi, na które autorka poszukuje odpowiedzi, są: Jaka jest specyfika listów rozumianych jako dokumenty biograficzne, na przykładzie „Listów z Syberii Irki A.”? W jaki sposób „Listy z Syberii Irki A.” stały się rodzinnym dokumentem biograficznym? Jaka jest rola „Listów z Syberii Irki A.” w procesie kształtowania się biografii rodzinnej?

Słowa kluczowe: list, materiał biograficzny, dokument biograficzny, badania biograficzne, biografia rodzinna.

[1] Zgromadzony przeze mnie materiał to zamknięty zbiór listów, któremu nadałam nazwę „Listy z Syberii Irki A.” Moja decyzja (o nadaniu nazwy) była związana z chęcią wyróżnienia oraz podkreślenia indywidualności kolekcji listów, które zostały mi – jako badaczce – udostępnione. Innymi słowy, nazwa „Listy z Syberii Irki A.” oznacza konkretny zbiór listów, które zostały poddane analizie zarówno wertykalnej (każdy list odrębnie), jak i horyzontalnej (analiza kolekcji listów). Nazwa nadana przez badacza.

Artykuł otrzymano: 4.04.2024; akceptacja: 12.09.2024.
* Uniwersytet Wrocławski.

https://doi.org/10.18778/2450-4491.19.12

The Letter as a Biographical Document – A Community of Family Experiences, Based on "Letters from Siberia by Irka A."

Abstract

In today's world, characterized by modern technologies and rapid communication, both the practice of letter writing and the anticipation of letters are diminishing. Nevertheless, scientific literature on biography (its understanding and study) emphasizes the value and significance of personal documents, such as letters, diaries, and journals, which provide insight into individual life experiences. This article aims to explore the essence and understanding of letters as family biographical documents. The issues discussed in the text result from biographical research, where one of the research areas was the educational potential of personal memorabilia studied over time. This exploration is particularly related to reflections on "Letters from Siberia" written by Irka A., which belonged to her brother Karol A. The main research questions addressed are: What is the specificity of letters understood as biographical documents, using the example of Irka's A.'s "Letters from Siberia"? How did Irka A.'s "Letters from Siberia" become a family biographical document? What is the role of her letters in the process of shaping a family biography?

Keywords: letter, biographical material, biographical research, family biography.

Wprowadzenie

Pisanie listów jest jedną z najwcześniejszych form działalności literackiej, rozpowszechnioną w różnych kulturach i społecznościach. Co więcej, historia pisania listów pokazuje, że jest to jedna z najbardziej wpływowych form tekstu. List pośredniczy bowiem w różnego rodzaju ludzkich interakcjach, formalnych i nieformalnych. Może m.in. opowiadać o doświadczeniach, opisywać sytuacje, udzielać wyjaśnień (Barton, Hall 2000). W obszarze prywatnych relacji jest cennym, rzetelnym i wartościowym źródłem wiedzy o codzienności, zarówno nadawcy, jak i odbiorcy. Jak zauważa Stefania Skwarczyńska (2006: 332): „List jest cząstką życia. Powstaje na płaszczyźnie życia, w bezpośrednim z nim związku". W liście ukazane są jednak nie tylko doświadczenia i sytuacje z życia codziennego nadawcy, ale przede wszystkim treści listu dookreślają rodzaj więzi pomiędzy piszącym a czytającym (Lalak, Ostaszewska 2016). Stąd też prywatny świat przeżywany jednostki staje się elementem prywatnego świata odbiorcy, a w perspektywie czasu także innych jego czytelników. W takim rozumieniu list scala w swoisty dla siebie sposób, teraźniejszość z przyszłością, a zarazem przenika w przeszłość, nierzadko znajdując miejsce w wieczności (zob. Dubas 2014). Stąd też z powodzeniem można go postrzegać przez pryzmat dokumentu biograficznego. Tym bardziej, iż na tle innych materiałów autobiograficznych wyróżnia się on niekwestionowaną autentycznością (Lalak 2016). List może być zatem elementem biografii jednostki, biografii rodziny, biografii społeczności, biografii społeczeństwa.

W tym miejscu warto przypomnieć, iż w badaniach humanistycznych i społecznych zainteresowanie perspektywą biograficzną zyskało popularność już na początku XX wieku za sprawą słynnej pracy o polskich migrantach – *Chłop polski w Europie i Ameryce* – autorstwa Williama Thomasa, jednego z najbardziej wpływowych przedstawicieli nauk społecznych swojego wieku, oraz polskiego socjologa, pioniera badań biograficznych – Floriana Znanieckiego (zob. Thomas, Znaniecki 1976; Szczepański 1976; Skibińska 2006; Lalak 2010). Materiały zebrane w tej monografii pozwoliły na dostrzeżenie wartości naukowej listów i autobiografii. Listy umożliwiły badaczom zrozumienie, jak migranci adaptują się do nowego środowiska, zachowując jednocześnie więzi z krajem pochodzenia oraz badanie zmian w tożsamości i relacjach społecznych migrantów. Dostarczyły wglądu nie tylko w codzienne zmagania, nadzieje i marzenia migrantów, ale również odzwierciedlały szerszy kontekst społeczno-kulturowy, w którym żyli migranci. Pozwoliły nie tylko na opis faktów, ale również na wyjaśnienie wewnętrznych, psychospołecznych mechanizmów procesu przemian, co było dla ówczesnej socjologii i psychologii społecznej wielkim odkryciem (zob. Szczepański 1976).

Wskazana monografia zainicjowała wśród badaczy nauk społecznych (w tym nauk o wychowaniu) zainteresowanie i zaufanie do dokumentów biograficznych. W rezultacie niezmiennie pełnią one szczególną rolę w badaniach naukowych. Dostarczają szczegółowych informacji o indywidualnych doświadczeniach życiowych jednostki (zob. Skibińska 2006; Golonka-Legut 2019). Z kolei w wymiarze społecznym „dają wgląd w historię, społeczeństwo i kulturę" (Altheit 1999; za: Dominicé 2006: 59). Badacze wskazują także, iż materiały biograficzne mogą być źródłem uczenia się jednostki – uczenia się z biografii własnej (zob. Dubas, Świtalski 2011a; Dubas 2017) oraz uczenia się z biografii Innego (zob. Dubas, Świtalski 2011b). Ponadto, jak zauważa Władysława Szulakiewicz:

> Dla historii nauki niezwykle ważne są autobiografie naukowe, określane jako intelektualne. Często gdy autobiografie wskazują drogę naukową autora i jego związki z określoną dyscypliną, przyjmują nazwy dyscyplin naukowych jako dookreślenie jego historii życia (Szulakiewicz 2013: 68).

Stąd też w obszarze pedagogiki dokumenty osobiste są ważnym źródłem w „badaniach historii pedagogiki i oświaty, historii myśli pedagogicznej, biografistyki pedagogicznej, historii nauki, w tym dziejów powstania szkół naukowych, a także pedeutologii historycznej" (Szulakiewicz 2013: 76).

W literaturze przedmiotu pojawiają się różne definicje dokumentu biograficznego, zwanego także dokumentem osobistym (zob. Szczepański 1973; Peräkylä 2010; Lalak 2010). W szerokim rozumieniu dokumentem osobistym są „nie tylko autobiografie, wszelkiego rodzaju pamiętniki i wspomnienia, lecz także listy, dosłowne zapisy zeznań, wywiadów oraz wszelkie inne dokumenty zawierające projekcje stanów umysłu jakiejś osoby" (Szczepański 1973: 624). Natomiast w wąskim rozumieniu są to „pisemne wypowiedzi, które relacjonują udział piszącego w pewnej sytuacji społecznej, zawierają także osobisty pogląd autora na tę sytuację, opis przebiegu zda-

rzeń, jakie miały w niej miejsce i opis zachowania autora" (Szczepański 1973: 624). W literaturze na oznaczenie materiałów, które mają charakter biograficzny, używa się także określenia „ego-dokumenty". Jak tłumaczy Agnieszka Słaby, ego-dokumenty (łac. *Ego* – ja; *documentum* – dokument tożsamości) są to materiały źródłowe, w których autor przedstawia swoje życie i subiektywne opinie. Stąd też pozwalają one na dostrzeżenie i dowartościowanie subiektywnej wizji świata i codzienności reprezentowanej przez autorów materiału źródłowego, ich emocji, osobowości, przeżyć oraz stosunku do otaczającej rzeczywistości (Słaby 2023: 35). Niemniej:

> choć stanowią wycinek określonej rzeczywistości, to dają jednak pewien obraz postrzegania nie tylko innych, ale siebie samego (autora) w rodzinie, społeczności, środowisku, kraju lub klasie społecznej. Zawierają informacje odzwierciedlające stosunek autora/ów do systemów wartości i ich ewolucji na przestrzeni czasu. Ujawniają też stan wiedzy i doświadczenia życiowe. Wreszcie, ego-dokumenty uzasadniają, tłumaczą, usprawiedliwiają, przekonują o sensie zachowań indywidualnych, ludzkich (Szulakiewicz 2013: 67).

Treści niniejszego artykułu będą podejmowały wątek rozumienia listów jako biograficznych dokumentów rodzinnych. Jaka jest specyfika listów rozumianych jako dokumenty biograficzne, na przykładzie „Listów z Syberii Irki A."? W jaki sposób „Listy z Syberii Irki A." stały się rodzinnym dokumentem biograficznym? Jaka jest rola „Listów z Syberii Irki A." w procesie kształtowania się biografii rodziny? Poszukiwanie odpowiedzi na powyższe problemy badawcze będzie istotą niniejszego opracowania.

Założenia metodologiczne badań własnych

Podejmowane w tekście zagadnienia są efektem zrealizowanych badań biograficznych, w których jeden z obszarów badawczych stanowił edukacyjny potencjał pamiątek osobistych z perspektywy czasu. Jego (roz)poznawanie było związane z refleksją nad treściami „Listów z Syberii Irki A.", należącymi do Karola (brata Irki A.). W niniejszym tekście wykorzystałam materiały, dzięki którym zostały zrealizowane następujące cele badań:

- (Roz)poznawanie specyfiki listów rozumianych jako dokumenty biograficzne, na przykładzie „Listów z Syberii Irki A."
- Ukazanie „Listów z Syberii Irki A." jako dokumentów biograficznych.
- (Roz)poznanie roli listów w procesie kształtowania się biografii rodziny, na przykładzie „Listów z Syberii Irki A."

W realizowanych badaniach przyjęłam podstawowe założenia podejścia humanistycznego, m.in. takie jak: rozumienie świata społecznego jako interakcji międzyludzkiej, rozumienie świata społecznego jako obdarzonego sensem i znaczeniem, które są konstruowane i przekazywane w toku interakcji; postrzeganie rozumienia jako sposobu poznawania świata społecznego (Denzin, Lincoln 2009). Przeprowadzone badania zostały zatem wpisane w orientację jakościową. Zgodnie z tradycją poznawczą przyjęłam paradygmat interpretatywny. Wykorzystałam metodę badania

dokumentów oraz technikę jakościowej analizy treści. Materiałem badawczym było 13 listów: cztery listy pochodziły z 1944 roku, dziewięć listów z 1945 roku. Wszystkie listy miały charakter prywatny. Napisane zostały one przez Irkę A. (w języku polskim) do członków jej rodziny i przechowywane przez lata przez jej brata Karola A. Irka A. oraz Karol A. to autentyczne imiona rodzeństwa (oraz inicjał nazwiska), które w trakcie II Wojny Światowej razem z matką zostało zesłane i przymusowo osiedlone na Syberii (Irka A. miała lat 16, Karol A. –14). Po wojnie wrócili do kraju. Irka A., autorka listów, zmarła w Polsce w 1951 w wieku 27 lat. Karol A. był mieszkańcem dużego miasta, słuchaczem uniwersytetu trzeciego wieku. Listy swojej siostry miał cały czas przy sobie. Samodzielnie przepisał je do niewielkich rozmiarów notesu, z którym się nie rozstawał. Wersje oryginalne przechowywał w domu (w specjalnym pudełku). Listy zostały mi udostępnione bezpośrednio przez Karola A. podczas spotkań towarzyszących realizacji badań biograficznych. Mężczyzna wyraził zgodę na ich publikację lub/oraz wykorzystanie ich w badaniach naukowych (w całości lub we fragmentach).

W przyjętym modelu badań treści listów postrzegałam jako specyficzny rodzaj komunikacji, której celem była szeroko rozumiana interpretacja biografii. Takie stanowisko pozwoliło mi na przyjęcie założenia, iż narracja o własnym życiu (wyrażana w różnych formach, np. pisemnej, materialnej): jest ważna w procesie całożyciowego stawania się jednostki (bohatera biografii, nadawcy), jak i odbiorcy biografii (adresata, czytelnika); może kierunkować, programować, zmieniać zarówno myślenie, jak i postępowanie jednostki (jednostek); jest źródłem kształtowania się zarówno biografii człowieka, jak i społeczności – np. biografia rodzinna. Zwróciłam także uwagę na to, co się dzieje z już powstałą biografią (w tym przypadku ukazaną w listach / kształtowaną za pośrednictwem listów), tzn. w jaki sposób materiały biograficzne są przechowywane przez jednostkę (zob. Golonka-Legut 2019).

Podczas analizy dowartościowałam takie elementy jak: refleksyjność i emocjonalność, co pozwoliło mi na wyselekcjonowanie treści, które odnosiły się do poszczególnych celów i problemów badawczych. Zwróciłam także uwagę na kontekst historyczny i kulturowy dokumentów. W obrębie wskazanych obszarów problemowych uporządkowałam treści zgodnie z wyłaniającymi się wątkami refleksji. Wyodrębniłam kwestie pierwszoplanowe oraz istniejące między nimi wzajemne powiązania.

List jako dokument biograficzny

W literaturze brak jednoznacznych rozstrzygnięć definicyjnych terminu „list", a teoria listu uwikłana jest w wiele nieścisłości. Według autorów *Słownika terminów literackich* list to „wypowiedź pisemna skierowana do określonego adresata, powiadamiająca go o czymś lub nakłaniająca go do jakichś zachowań" (Sławiński 2000: 281–282). W takiej perspektywie list to „najstarszy gatunek literacki, który niezmiennie towarzyszy człowiekowi piśmiennemu, dokumentując jego zmagania się

z rzeczywistością, pozwalając mu przejrzeć się w tekście jak w lustrze i pozostawić w nim na zawsze utrwalone swe własne odbicie" (Całek 2019: 9). Jest on rozumiany jako piśmiennicze rzemiosło albo sztuka wyrażania się w piśmie (Ryszkiewicz 2004). Uznawany za najważniejszy sposób komunikowania się ludzi, który w najwyższym stopniu kompensuje brak bezpośredniego kontaktu między nadawcą a odbiorcą, umożliwiając im omówienie bieżących spraw, dzielenie się trudnościami, radościami oraz planami na przyszłość (Popiołek, Kicińska, Słaby 2016a). W treści listów zawarte są subiektywne opinie, przekonania i sądy. W rezultacie, jak zauważają Bożena Popiołek, Urszula Kicińska i Agnieszka Słaby (2016b: 7), treści listu „pozwalają odtworzyć trudno uchwytne w innych źródłach relacje osobiste i społeczne, mentalne i obraz rzeczywistości, który funkcjonował w wyobraźni dawnych społeczeństw".

W takiej perspektywie listy postrzegane są jako jeden z typów materiałów biograficznych. Traktuje się je jako ważne i wartościowe źródło wiedzy, w szczególności w badaniach biograficznych (ujęcie często wykorzystywane przez przedstawicieli nauk społecznych) (zob. Całek 2019).

Odnosząc się do zgromadzonego materiału można dostrzec, iż „Listy z Syberii Irki A." przynależą do trójstopniowej, zróżnicowanej i wewnętrznie powiązanej hierarchii struktur (zob. Skwarczyńska 1965). Ich treści posiadają: strukturę sensownego aktu porozumienia międzyludzkiego; strukturę komunikatu językowego; strukturę rodzaju literackiego. Poniższe Zestawienie 1. ilustruje tę kwestię.

Zestawienie 1. „Listy z Syberii Irki A." – trójstopniowa hierarchia struktur

Rodzaj struktury	Przykład: fragment „Listów z Syberii Irki A."	Komentarz
Struktura sensownego aktu porozumienia międzyludzkiego (porozumienie nadawcy z odbiorcą)	„Droga Stasiu, Bardzo dziękuję ci za list. Sprawił mi on wielką radość. Czytałam go pewnie z dziesięć razy, aż nim nie nauczyłam się na pamięć. Tak. Ty pewnie nie możesz sobie wyobrazić co znaczy na obczyźnie słowo otrzymane z kraju, i to od swoich najbliższych" (List 5).	List rozpoczyna się od bezpośredniego zwrotu do adresata, co także identyfikuje osobę, do której go skierowano (personalizacja komunikacji). Obecne jest także wyrażenie wdzięczności za otrzymany list, co pozwala na budowanie relacji i wzmacnianie więzi między nadawcą a odbiorcą. We fragmencie tym podkreślony zostaje również emocjonalny aspekt komunikacji. Ukazuje się znaczenie, jakie Irka A. nadaje otrzymanej wiadomości. Kobieta dzieli się swoimi uczuciami i myślami, co jest istotnym elementem każdego aktu porozumienia międzyludzkiego.

Struktura komunikatu językowego	„Kochany wujaszku! Chcę jeszcze skreślić chodź parę słów i złożyć równocześnie życzenia świąteczne. Zbliżają się Święta. Smutne one będą dla nas. Z dala od swoich najbliższych i od swojej ukochanej Ziemi. Tem smutniejsze im dalsze, od wspomnień tych dawnych szczęśliwych Świąt" (List 2).	Użyte słowa i zwroty są zgodne z konwencjami językowymi charakterystycznymi dla listów. Tekst jest napisany w sposób logiczny. Został także określony cel komunikacji – Irka A. wyraża swoją intencję. Ponadto autorka listu dzieli się swoimi uczuciami, nadaje treściom emocjonalny wymiar, dzięki czemu „pomaga" odbiorcy zrozumieć sytuację, w jakiej się znajduje, oraz swój stan emocjonalny. W liście także jest zawarty kontekst czasu („Zbliżają się Święta"). Dzięki tym treściom komunikat umiejscowiono w konkretnej sytuacji. Wskazane elementy razem tworzą strukturę komunikatu językowego, w którym nadawca skutecznie przekazuje swoje myśli, intencje i emocje odbiorcy.
Struktura rodzaju literackiego	„Moi Kochani! Rozwijały się nasze marzenia minęły piękne sny mieniące się tęczową barwą, a trwały tak krótko i jak ta bańka mydlana z małych robiły się większe i większe, aż w końcu pękły raptem i nie zostało nic, a raczej jeszcze większe rozgoryczenie, jeszcze większy ciężar i większe przygnębienie. Ale cóż trudno trzeba pogodzić się z losem, widać, że już taka nasza dola" (List 9).	Przywołane treści zawierają bogate, obrazowe opisy i metafory (np. porównanie marzeń do bańki mydlanej). Tym samym Irka A. używa języka charakterystycznego dla literatury. Można dostrzec dbałość o estetykę języka i płynność wypowiedzi. W sposób artystyczny wyraża emocje. Połączenie języka i formy wypowiedzi podkreśla refleksyjny, emocjonalny charakter treści listu.

Źródło: opracowanie własne.

Zgodnie z przedstawionym ujęciem „Listy z Syberii Irki A." posiadają unikalną swoistość, o wyraźnie zarysowanym obliczu. Cechują je: świadomość znacznej odległości od korespondenta, ton bezpośredniości, bierne współautorstwo adresata, subiektywne ujmowanie rzeczywistości pozajęzykowej (Skwarczyńska 1965). Zawierają one projekcję stanów umysłu Irki A. Treści listów relacjonują doświadczanie pewnej sytuacji społecznej, głęboko zanurzonej w określonym czasie i miejscu – kontekst społeczny i historyczny. Jak również ukazują one osobisty pogląd Autorki na opisywaną sytuację, subiektywny opis przebiegu zdarzeń i zachowań, jakie miały w niej miejsce, troski, radości, niepokoje, obawy i nadzieje, a także towarzyszące im emocje – kontekst indywidualny (zob. Szczepański 1973).

Ponadto „Listy z Syberii Irki A." są bezpośrednio związane z doświadczeniami biograficznymi Autorki. W sposób płynny i obrazowy tworzy ona narrację, w której jest bohaterką swojej historii. Jej listy nierzadko rozpoczynają się od wprowadzenia

nadawcy w kontekst opisywanej sytuacji. Kolejno, z zachowaniem chronologii wydarzeń opisuje je, zapraszając niejako adresata do doświadczanej codzienności, ale także świata wspomnień. W jej listach pojawiają się też momenty kluczowe w narracji, co często wywołuje silne wspomnienia i skojarzenia z domem. Tego rodzaju elementy w narracji można odczytać jako sposób na wyrażanie tęsknoty za tym, co utracone. Z drugiej strony może to być sposób na radzenie sobie z trudną dla niej codziennością – obrazy, metafory, skojarzenia, wspomnienia pozwalają „na chwilę" uciec od problemów. Oto fragment jednego listu, który ilustruje wskazane kwestie:

> Było to jak raz na Zielone Świątki poszłam do pociągu. (od nas do stacji jest tylko trzy kilometry). Od po prostu, dlatego, żeby jakoś spędzić czas, żeby odpędzić od siebie ponure myśli, ale tam raz szłam i nie miałam z sobą żadnych listów. Mogłam więc spokojnie przejść koło wszystkich wagonów i obserwować jadących i tych, którzy też przyszli tu dla spędzenia czasu i miałam szczery zamiar tylko tym się zająć. Gdyby nie przeszkodził mi drobny wypadek. Doszłam tylko do trzeciego wagonu i zobaczyłam w jego oknie gałązkę kwitnącej jabłoni i tak przestałam przed tym oknem aż nim pociąg nie odjechał. Gałązka kwitnącej jabłoni skąd ona się wzięła tu na Syberii i od razu stał mi przed oczami piękny widok naszych sadów i obsypanych wiosennym kwieciem, a za nimi przesunęły się nasze pola, łąki, lasy widziałam to wszystko i nie opuszczałam równocześnie oczu z tej kwitnącej gałązki. Ty szczęśliwa jedziesz na zachód, a my… (List 7).

Biograficzny charakter „Listów z Syberii Irki A." jest również związany z tym, iż nierzadko stanowią one „aktualną, a równocześnie momentalną reakcję na rzeczywistość zewnętrzną oraz na stan wewnętrzny podmiotu" (Całek 2019: 83). Zawierają liczne odniesienie do historii życia Adresatki:

> Tak, listy obecnie są dla nas jedyną radością, jeżeli w ogóle jeszcze jest w nas prawdziwa radość. Radość! Jak to dziwnie teraz puste słowo i mimo woli wywołuje ironiczni uśmiech. Teraz zostały tylko wspomnienia Radości i Szczęścia, które było kiedyś. Tak. Nieraz i to najczęściej wspominam wakacje, kiedy byłam u Was, a szczególnie chwilę gdy tatuś przyjechał ze Szczebrzeszyna, wszak to były ostatnie szczęśliwe i może najszczęśliwsze moje chwile, a przeszły tak szybko, aby potem zadać tak wielki cios i cierpienie (List 1).

W tym wymiarze „Listy z Syberii Irki A." stanowią źródło wiedzy o jednostce tworzonej z jej własnej perspektywy. Są one dokumentami życia osobistego, pełnią funkcje autobiograficzne. Z jednej strony pozwalają uchwycić chwilę (sytuację), dzięki czemu list staje się swoistego rodzaju „biograficznym zdjęciem", które tworzone jest na bieżąco (Całek 2019: 83). W rezultacie, w perspektywie czasu, treści listów można rozumieć jako narrację bezpośrednio osadzoną w doświadczeniach życiowych, która przetrwała i stanowi świadectwo życia jednostki, społeczności, dziejów (Lalak 2016). Stąd też listy ukazują związek indywidualnego życia z rzeczywistością, a także losami grup społecznych, historiami. Podobnie jak pamiętniki, dzienniki i wspomnienia, są zaliczane do źródeł wiedzy, które w badaniach biograficznych pełnią funkcję materiałów biograficznych.

Kończąc refleksję dotyczącą rozumienia listu jako dokumentu biograficznego, chciałabym jeszcze odnieść się do myśli Jerzego Jedlickiego, który ukazując do-

świadczenia ludzi z obozów zagłady, wskazuje istotę pamiętników i dzienników. Według autora

> Pamiętniki i dzienniki trafiają do nas przerzucone nad śmiercią ich autorów, przesłane z innego czasu, zachowane przez zdumiewającą irracjonalność losu, który kierował ich wędrówką. Są to teksty mówiące same swą materialnością, samym faktem istnienia i bycia »stamtąd«; wyjęte z głębi czasu są materialną częścią historii i świadectwem zbrodni (Jedlicki 1978: 357).

Wprawdzie w swojej refleksji autor usiłuje odpowiedzieć na pytanie o status poznawczy literatury, która nierzadko pozostaje w relacji z historią (pełni funkcję świadectw: wydarzeń, losu, wartości zbiorowych); niemniej, w moim przekonaniu, w słowach Jedlickiego z powodzeniem można odnaleźć istotę rozumienia listów utożsamianych z dokumentami biograficznymi. Odnosząc poszczególne cechy materiałów biograficznych wskazane przez autora, do zgromadzonego materiału badawczego warto dostrzec, iż „Listy z Syberii Irki A." po pierwsze „zostały przerzucone nad śmiercią ich autora, przesłane z innego czasu" po drugie „zostały zachowane przez zdumiewającą irracjonalność losu", po trzecie „są to teksty mówiące same" i po czwarte, „wyjęte z głębi czasu są materialną częścią historii i świadectwem zbrodni" (Jedlicki 1978: 357). Poniższe przykłady ilustrują wskazane aspekty takiego rozumienia:

– „Listy z Syberii Irki A." „zostały przerzucone nad śmiercią ich autora, przesłane z innego czasu" (Jedlicki 1978: 357). Irena A., autorka listów, zmarła w Polsce w 1951 r. Po jej śmierci, listy wraz z innymi dokumentami trafił do rąk jej brata Karola, który nie rozstaje się z nimi. Są one jednak stałym elementem jego rozmów z żoną, córką, wnuczką. Kolejno, dzięki jego życzliwości mogły stać się materiałem badawczym. W takim ujęciu „»biografia listów« splata się z losami rodziny, rozciągając się na kilka pokoleń. „Listy z Syberii Irki A." towarzyszą rodzinie w jej codziennym życiu, przemieszczają się wraz z jej członkami, są świadectwem jej korzeni, dokumentują jej przeszłość i stanowią materialny zapis jej dziejów (Liberska, 2013: 100). Są obecne w teraźniejszości rodziny, jej przyszłości, a także wieczności. Oto fragment listu, w którym autorka pisząc do swojej rodziny wskazuje, że wartość listu wyrasta ponad śmierć i cierpienie:

  > Także moi kochani, nie czekajcie na nas, a jedźcie sami. Nie spotkamy się na ziemi to i cóż wielkiego? Życie ziemskie w porównaniu z wiecznością, to jedna chwilka, a w (…) kłopotach i tęsknocie i mija jeszcze szybciej. Przejdzie wszystko, a potem nastąpi wieczny spokój i ja wierze, że dusze, które tak tęsknią jak ja i które przez to tak cierpią Tam spotkają się na pewno. Jeszcze o jedno tylko chcę Was prosić, jeżeli chcecie, żeby dni nasze były jaśniejsze, żeby chodź czasami serce żywiej zabiło i żeby zamiast ciężkiego westchnienia na ustach naszych pojawił się lekki uśmiech, to ile razy wspomnicie o nas weźcie papier, ołówek skreślcie parę słów (List 9).

– „Listy z Syberii Irki A." „zostały zachowane przez zdumiewającą irracjonalność losu" (Jedlicki 1978: 357). Są one czytane w różnym czasie, także kilkadziesiąt lat po wydarzeniach, które opisują. 13 kwietnia 1940 roku autorka listów, 16-letnia Irka A. wraz z matką i bratem została wywieziona z Mołodeczna do Kazachstanu, do miejscowości Aleksiejewka. W latach 1944–1945 powstały inspirowane tęsk-

notą listy, pisane przez nią do rodziny, która pozostała w kraju. Dziewczyna wysyłała listy (ich treści częściowo również zapisywała w małym notesie i przechowywała „ku pamięci"). Po wojnie, notatki te zachowane w dobrym stanie, autorka przywiozła do Polski.

– „Listy z Syberii Irki A." „są to teksty mówiące same" (Jedlicki 1978: 357). W rezultacie, odbiorcy, dzięki specyficznej kompozycji ich treści, mają możliwość wnikania w świat Autorki:

> Rozumiem, że to jest nieprzyjemnie unieść się myślą tak daleko: przez obce miasta, rzeki, góry i przez tę ogromną jednostajnie monotonną równinę stepową, żeby trafić do tej małej chaty, gdzie my mieszkamy. Wierzę nawet i w to, że nieprzyjemnie Ci wejść i do środka chodź może gdybyś się odważyła, to wnętrze jej nie wydałoby się tak bardzo obce (List 5).

Listy te mają wyraźne odniesienia biograficzne. Ich kompozycja i barwność języka zbliża je do świata literatury. Taka kompozycja pozwala zarówno na bezpośrednie odczytywanie doświadczeń biograficznych Autorki, jak i stwarza możliwość do interpretacji i indywidualnego nadawania znaczeń sytuacjom i przeżyciom, które były opisywane w „Listach z Syberii Irki A."

– „Listy z Syberii Irki A." „wyjęte z głębi czasu są materialną częścią historii i świadectwem zbrodni" (Jedlicki 1978: 357). Ich treści odnoszą się do wydarzeń globalnych, które są obecne zarówno w pamięci indywidualnej, historycznej, jak i zbiorowej. Poniższy fragment stanowi ilustrację tego aspektu:

> Tak Władziu, wszyscy wrócimy jako inwalidzi, ale w swojej Ojczyźnie lżej byłoby znosić te wszystkie biedy (…). Legli młodzi i starzy, dobrzy i źli, bogaci i biedni. Legli i śpią już wiecznym snem. Och jakże szkoda mi tych wszystkich braci i sióstr ziemi polskiej, tych cichych męczenników i bohaterów, oni też marzyli, wierzyli w lepszą przyszłość i nie doczekali (List 11).

Słowa te w sposób bardzo bezpośredni ilustrują wpływ wojny na ludzkie życie oraz przypominają o tragicznych konsekwencjach zbrodni i cierpienia, które dotykają wszystkich warstw społecznych. Mogą być źródłem wiedzy historycznej dla kolejnych pokoleń.

List jako rodzinny dokument biograficzny i pamiątka rodzinna

„Listy z Syberii Irki A." są wypowiedziami skierowanymi do najbliższej rodziny: „Kochani" (list 1), „Moi Kochani" (list 9), „Kochana ciociu" (list 4, 11), „Kochany wujaszku" (list 2, 6, 7, 8), „Kochana ciociu i Wujaszku" (list 12) oraz adresowanymi imiennie do kuzynek, np. „Droga Władziu", „Droga Stasiu", „Moja Droga Janeczko" (list, 3, 5, 10, 13). Ukazują one rolę, jaką pełni rodzina w życiu człowieka:

> Bardzo dziękuję ci za list. Sprawił mi on wielką radość. Czytałam go pewnie z dziesięć razy, aż nim nie nauczyłam się na pamięć. Tak. Ty pewnie nie możesz sobie wyobrazić co znaczy na obczyźnie słowo otrzymane z kraju, i to od swoich najbliższych (List 5).

Ich treści pomagają i pozwalają zrozumieć istotę, charakter i ważność relacji rodzinnych:

> Stasiu! nie masz pojęcia jak się ucieszyłam tym Twoim listem. Naturalnie, że już teraz nie mogę narzekać, że mało napisałaś i dziękuję Ci bardzo, że zaczęłaś częściej pisać. A wiesz jak było z tym listem. Przychodzi mamusia z pracy i mówi: jeżeli możesz to ubieraj się pojedziemy, będą „baksze" (baksza – kawał ziemi gdzie się sadzi kawony), a ja na to i to jest zawsze moim pierwszym pytaniem listu nie było? Jest od Stasi ale ubieraj się prędzej, po drodze przeczytasz. W tej chwili zapomniałam nawet o tym, że przecie cały czas mi serce dolegało. Chwyciłam prędzej palto i wyszliśmy z chaty. Szłam i czytałam i naprawdę całą duszą i sercem byłam przy was. Chciałam zaraz Ci odpisać, ale przyszłyśmy już późno, a wczoraj niemalże cały dzień odleżałam (List 10).

Zgromadzone „Listy z Syberii Irki A." ilustrują także ważność utrzymywania więzi rodzinnych:

> Teraz czekam od was długiego listu. Co porabia ciocia Marynia, ciocia Pela? Gdzie pracują w. Tonio i w. Michaś. Co robi Stasia? Może i ona napisze do mnie chodź [sic!] parę słów. Gdzie jest wujek Jaś, Wandzia, Niusia. W ogóle proszę pisać o wszystkich i o wszystkim (List 1).

W takim ujęciu „Listy z Syberii Irki A." są swoistego rodzaju dokumentem, który wyznacza, a zarazem łączy codzienność różnych osób. Dzięki czemu tworzy się wspólnota doświadczeń, która jest istotnym elementem dla procesu kształtowania się biografii rodzinnej. Poniżej zostanie opisany model, który tłumaczy proces rozumienia listu jako rodzinnego dokumentu biograficznego – pamiątki rodzinnej, na przykładzie zgromadzonego materiału.

Można powiedzieć, iż każdy „List z Syberii Irki A." zapośrednicza relacje codzienności na różnych poziomach temporalnych, co przedstawia Schemat 1.

Schemat 1. List – relacje codzienności – perspektywy temporalne

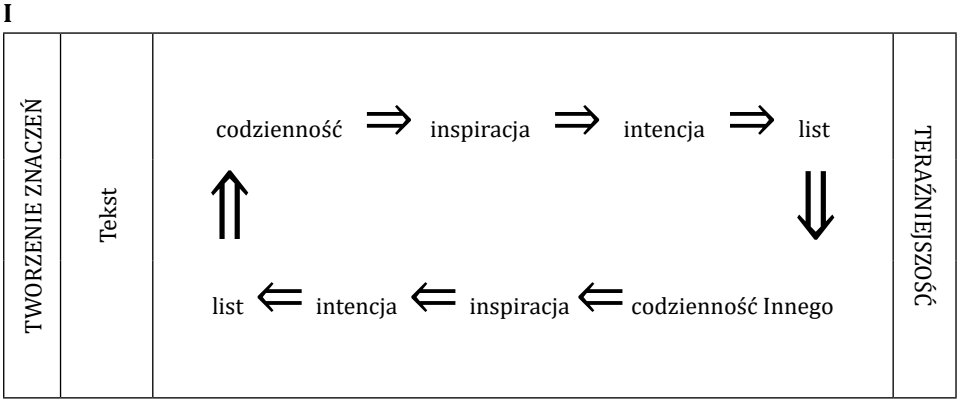

II

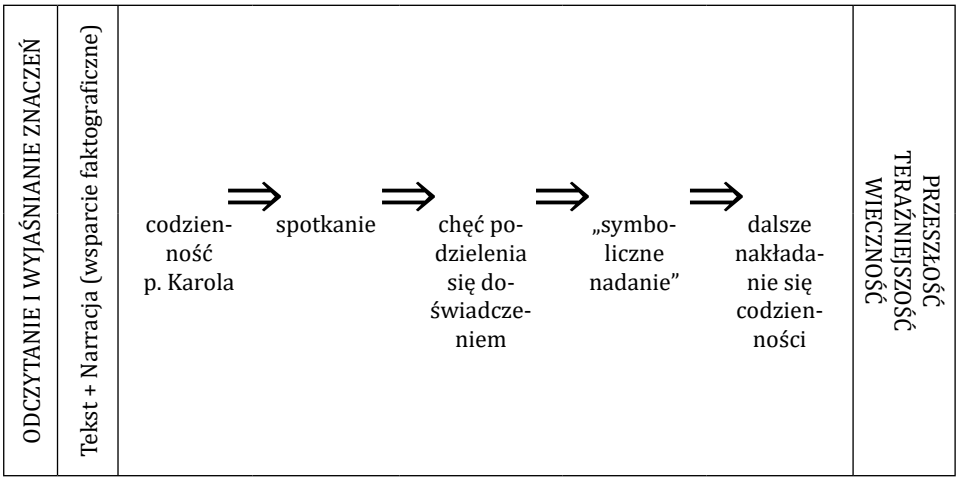

Źródło: opracowanie własne.

Powyższy schemat ukazuje sposób, w jaki list partycypuje we współtworzeniu codzienności Nadawcy i Odbiorcy. Pierwszy wymiar, odnoszący się do teraźniejszości, ukazuje proces doświadczania codzienności zapośredniczony przez list. Codzienność Nadawcy (Irki A.) staje się inspiracją z której rodzi się intencja napisania i wysłania listu adresowanego do konkretnego odbiorcy (członków rodziny). Siła sprawcza listu jest tak duża, że oddziałuje on na cztery strefy przestrzeni życiowej odbiorcy Są to: Rodzina; Aktywność człowieka; Rzeczy i przedmioty materialne; Świat duchowości i przeżyć (por. Semków 2000). Poniższe fragmenty listów w sposób bezpośredni odzwierciedlają dostrzeżone rozumienie:

– Przestrzeń pierwsza – Rodzina, widoczna jest w następującej wypowiedzi:

> I gdy siądziecie do stołu Wigilijnego i będziecie się dzielić opłatkiem wspomnijcie o tych, którzy oddaleni od Was tysiącami kilometrów i bielą śniegu stepowego też siądą do Wieczerzy i chodź opłatkiem się nie przełamią, ale całym sercem będą przy Was. Wy może zapalicie chodź malutką choinkę i zaśpiewacie Kolendę (List 2).

Powyższy fragment ukazuje emocjonalną bliskość Nadawcy z Odbiorcą mimo fizycznej odległości. Odwołanie się do wigilijnych tradycji – tradycji rodzinnych, takich jak: dzielenie się opłatkiem, zapalanie choinki i śpiewanie kolęd są rytuałami, które wzmacniają poczucie przynależności i jedności, nawet na odległość. List zapośredniczа zatem relację społeczną. Dzięki niemu może się dokonać jednoczesna celebracja Świąt w różnych przestrzeniach fizycznych. W rezultacie, tworzona i zarazem utrzymywana jest więź rodzinna.

– Przestrzeń drugą – Aktywność człowieka, można dostrzec w słowach:

> Otóż nam powiedzieli w NKWD, że kto otrzyma wyzew ten może jechać. Prosimy więc bardzo przyłóżcie wszystkich starań i postarajcie się wysłać nam wyzew (List 1).

Fragment ukazuje aktywne działanie i proaktywność Irki A, która aktywnie szuka sposobu na poprawę swojej sytuacji. Prośba o pomoc i zaangażowanie innych osób pokazuje, jak ważne są wspólne wysiłki i wsparcie rodziny w trudnych sytuacjach. List inspiruje do aktywności odbiorców, jest zaproszeniem do podjęcia konkretnych działań. Utrzymywana jest relacja pomiędzy nadawcą a odbiorcą.

– Przestrzeń trzecią – Rzeczy i przedmioty materialne, ukazuje następujący fragment listu:

> Giną ludzie, naród cierpi i czyż w takiej chwili można przejmować się, że zginie jakiś łach (bo mamuś już parę razy pisała i pytała się o rzeczy, ale żadnej odpowiedzi nie otrzymaliśmy). Kiedyś szkoda było i tego, bo nic nie dawało się lekko, lecz cóż może on znaczyć wobec życia ludzkiego. Zginą te nasze resztki niech giną (…).Dziś poślę cioci dokładny spis tego co jest u C. Peli (List 11).

W liście wyraża się troska o rzeczy codziennego użytku, pojawiają się pytania o materialne elementy współtworzące codzienność, niekiedy wartościowe, niekiedy bliskie sercu, ważne. Przedmioty, o których pisze Irka A., są częściami życia nadawcy i jego rodziny, symbolizując przeszłość oraz codzienność, która została zniszczona przez dramatyczne wydarzenia. Nadawca odnosi się do wcześniejszych listów matki, która pytała o rzeczy, ale nie otrzymała odpowiedzi. Przedmioty materialne stają się tematem komunikacji, co wskazuje na ich rolę w podtrzymywaniu relacji rodzinnych i pamięci o wspólnych doświadczeniach.

– Przestrzeń czwarta – Świat duchowości i przeżyć, obecna jest m.in. w następującej wypowiedzi:

> Tak, listy obecnie są dla nas jedyną radością, jeżeli w ogóle jeszcze jest w nas prawdziwa radość. Radość! Jak to dziwnie teraz puste słowo i mimo woli wywołuje ironiczni uśmiech. Teraz zostały tylko wspomnienia Radości i Szczęścia, które było kiedyś (…).I chodź przeżyłam tyle bólu i tyle szczęścia mi wydarto, jednak został w mym sercu jeden skarb, którego nikt i nic mi wydrzeć nie zdoła (chyba tylko śmierć), a jest nim wspomnienie (List 1).

Fragment ten ukazuje, iż listy mogą być nośnikami duchowego pocieszenia i wsparcia. Irka A. używa słowa „radość" z pewną ironią, wskazując, że to pojęcie stało się dla niej puste i nieadekwatne w kontekście obecnych przeżyć. Wspomnienia są przedstawione jako coś niezniszczalnego, co może zostać odebrane jedynie przez śmierć. To wskazuje na ich głęboko zakorzenione znaczenie w duchowości nadawcy.

Pomimo że nie dysponuję listami, które napłynęły w odpowiedzi na korespondencję wysłaną przez Irkę, to z treści jej wiadomości można odczytać, że takowe były. Irka pisze do ciotki.:

> List twój pisany 26-go maja otrzymałam, a tych które piszesz, że wysłałaś 21 maja jeszcze nie otrzymaliśmy. Nie masz pojęcia jak już strasznie niecierpliwiliśmy się. Od innych otrzymałam już listy pisane w kwietniu i w maju, a od was wrzucone były ostatnie (List 7).

Fakt wymiany korespondencji potwierdza także komentarz Karola A. – brata Irki A.: „siostra dostała list, w którym wujek prosi ją, aby nie pisała w tak rozpaczliwym tonie, bo jego żona, czyli nasza ciotka bardzo to przeżywa". Tym samym, można stwierdzić, że proces komunikacji zapośredniczony przez listy charakteryzuje dialog i cykliczność.

Drugi wymiar, odnoszący się do przeszłości, teraźniejszości, wieczności, ukazuje proces odczytywania i wyjaśniania znaczeń. Na tym poziomie brak jest figury odbiorcy. Zarówno Karol A., jak i osoby, z którymi dzieli się listami siostry, nie są osobami, do których Irka A. adresowała swoje listy. W tym miejscu warto zwrócić uwagę na rolę brata Irki A. Mężczyzna przechowuje listy oraz dba, aby ich treści były znane innym członkom jego rodziny (córce, wnukom). W rezultacie stają się one międzypokoleniową pamiątką rodzinną – elementem kształtującym biografię rodziny. Karol A. doświadczył rzeczywistości opisanej w listach. Razem z Irką A. był na Syberii, a więc posiada świadomość opisywanej codzienności, chociaż naznacza ją poprzez własne doświadczenia i emocje. Ani jego żona, ani córka czy wnuczka nie znają realiów życia na Syberii. Dzięki jednak transmisji wiedzy ukazanej w listach oraz narracji Karola A. poznają historię swojej rodziny. W ten sposób tworzy się biografia rodzinna – opowieść o historii życia rodziny, która jest subiektywna, nienormatywna, niepowtarzalna, wyjątkowa i spersonalizowana (Kuryś-Szyncel 2017). Są to wspomnienia, historie i wartości, które mogą być przekazywane z pokolenia na pokolenie.

W perspektywie czasu „Listy z Syberii Irki A." stają się pamiątkami rodzinnymi, które w swoisty sposób kształtują i dookreślają biografię rodzinną. Są „»punktem zaczepienia« dla rozmów i opowieści. Potrafią też same »opowiadać« czyjeś życie – tworzą narracje" (Liberska 2013: 99). Są obecne w rodzinnych opowieściach, przekazywane z pokolenia na pokolenie. Mają istotne znaczenie w poczuciu trwania rodziny i w dłuższej perspektywie czasowej. Stanowią źródło pamięci o ważnych dla rodziny wydarzeniach. Dzięki nim / za ich pośrednictwem tworzy się jednostkowa biografia rodzinna (zob. Dubas 2022). W takim ujęciu stają się przedmiotami biograficznymi za sprawą subiektywnych znaczeń przypisywanych im przez członków rodziny (Irkę A., Karola A., jego żonę, córkę i wnuczkę).

W literaturze podkreśla się, iż biografia rodzinna opiera się na pamięci zbiorowej, która „nie jest mechaniczną zdolnością rejestrowania obserwowanych zjawisk, lecz polega na rekonstruowaniu przeszłości przez pamiętający podmiot" (Kasztelan 2012: 186). W odniesieniu do analizowanych listów Irka A. była członkiem rodziny A., w której dorastała i która to dostarczała jej społecznych ram, w których umieszczała doświadczane i zapamiętywane sytuacje. Treści listów odnosiły się do języka rodziny, co pozwalało na budowanie jej biografii w perspektywie czasu.

Refleksja na zakończenie

Analiza zgromadzonego materiału pozwoliła nie tylko dostrzec specyfikę listów jako materiałów biograficznych, ale przede wszystkim dzięki niej było możliwe zrozumienie ich istoty, ważności i wartości w procesie kształtowania się jednostkowej biografii oraz zbiorowej biografii rodzinnej (zob. Dubas 2022). Zrealizowane badania ukazały, iż „Listy z Syberii Irki A." przynależą do trójstopniowej, zróżnicowanej i wewnętrznie powiązanej hierarchii struktur (zob. Skwarczyńska 1965). Umożliwiły wskazanie unikalnych cech listów – dokumentów biograficznych. Są nimi:

- intencjonalność, której atrybutami były: świadomy przekaz, konkretny odbiorca, oczekiwana odpowiedź rozłożona w czasie, estetyzacja wrażeń, wyłączność porozumienia, podtrzymywanie i utrwalanie relacji międzyludzkich;
- obecność treści, które odnoszą się do osobistych refleksji, doświadczeń i uczuć Nadawcy; drobiazgowe odwzorowanie świata Nadawcy, a także barwność i obrazowość języka, dzięki którym odbiorca/czytelnik ma możliwość nie tylko rekonstrukcji, ale również doświadczania wydarzeń z życia Nadawcy;
- emocjonalność i refleksyjność przekazu pozwalająca na zrozumienie perspektywy i emocji towarzyszących Nadawcy;
- synestezja (łączenie zmysłów), co stwarza możliwość wielozmysłowego przeżycia opisywanych w listach doświadczeń;
- użycie metafor, które pozwalają tworzyć głębsze i bardziej angażujące opisy, a także pomagają w kształtowaniu trwałych wspomnień;
- kontekstowość – obecność kontekstów społecznych i historycznych, co wzbogaca biograficzny obraz;
- autentyczność;
- nawiązania do wspomnień.

Dzięki wskazanym cechom „Listy z Syberii Irki A." stworzyły swoistego rodzaju opowieść o życiu na Syberii młodej, 16-letniej dziewczyny, w kontekście określonego zbioru jej indywidualnych doświadczeń, przeżyć i rozmyślań. Opisywana rzeczywistość przedstawiała subiektywny obraz wzbogacony emocjami i indywidualnymi znaczeniami (zob. Demetrio 2000).

Odnosząc się do kwestii związanej z tworzeniem się rodzinnych dokumentów biograficznych, zgromadzony materiał badawczy (a także sposób jego pozyskania) pozwolił na dostrzeżenie, iż „Listy z Syberii Irki A." stały się rodzinnym dokumentem biograficznym. Adresatka ukazała przeżycia i doświadczenia, które odgrywały znaczącą rolę nie tylko w jej biografii, ale również członków jej rodziny (w szczególności brata Karola A). W rezultacie były one swoistego rodzaju świadectwem, zasobem, wartością, które tworzyły tożsamość rodziny A. Dzięki „Listom z Syberii Irki A." minione wydarzenia i towarzyszące im emocje zostały utrwalone i przekazywane z pokolenia na pokolenie. Każdy z analizowanych listów zapośredniczał relacje codzienności na różnych poziomach temporalnych. Proces ten tworzyły dwa wymiary. Pierwszy, odnoszący się teraźniejszości Autorki listów i ich Odbiorców obejmował:

- pisanie listu (inspirowane przez doświadczanie przez Irkę A. trudnej, niechcianej codzienności, tęsknotę za domem rodzinnym, pragnienie utrzymania więzi z bliskimi);
- przesłanie wiadomości (list przekracza granicę miejsca i czasu wydarzeń, które były w nim opisane, podróżuje w czasie i przestrzeni);
- odczytanie wiadomości (list partycypuje we współtworzeniu codzienności Nadawcy i Odbiorcy);
- pisanie listu (inspirowane treściami odczytanej wiadomości);
- przesłanie wiadomości zwrotnej;
- otrzymanie listu będącego odpowiedzią na wcześniejszą wiadomość.

W rezultacie można dostrzec, w jaki sposób list staje się dokumentem, który łączy mikroświat Irki A. oraz jej bliskich. Przekraczając różnego rodzaju granice: miejsca, czasu, przestrzeni społeczno-kulturowej, jest elementem, który pozwolił Autorce listów oraz Adresatom na utrzymanie więzi (zob. Lalak, Ostaszewska 2016).

Drugi wymiar wiąże się z „międzypokoleniowym życiem" „Listów z Syberii Irki A." Na tym poziomie brak jest figury odbiorcy, ponieważ listy, stając się rodzinną pamiątką, były odczytywane przez różne osoby. Ich treść stała się zatem zarówno inspiracją, jak i źródłem biografii rodzinnej. Listy pomogły zapamiętać i ucieleśnić to, co ulotne, opierając się niejako upływowi czasu.

W ten sposób dookreślona została także rola „Listów z Syberii Irki A." w tworzeniu się historii rodziny A. W takiej perspektywie treści listów były kotwicą pamięci zbiorowej i jednostkowej (Liberska 2013). Dzięki nim i poprzez nie tworzyło się poczucie łączności i bliskości członków rodziny, którzy dzielili horyzont doświadczeń życia rodzinnego utrwalonych w pamięci biograficznej wielu pokoleń (Kasztelan 2012: 186–187). Można dostrzec, iż największą wartość „Listy z Syberii Irki A." odgrywały w codzienności Karola A. (co w moim przekonaniu było bezsprzeczne i zrozumiałe). Niemniej – dzięki i poprzez to, iż mężczyzna samodzielnie, wielokrotnie odczytywał listy żonie, córce, wnuczce – stały się one swoistego rodzaju symbolem historii rodziny. Można nawet stwierdzić, iż czytanie listów, a także opowiadanie i tłumaczenie ich treści na przestrzeni lat stało się rytuałem rodzinnym, który wzmacniał emocjonalne więzi i relacje pomiędzy poszczególnymi członkami rodziny. W rezultacie „Listy z Syberii Irki A." stanowiły cenne źródło informacji o przeszłości rodziny i pomagały w tworzeniu obrazu rodziny w perspektywie czasu, z uwzględnieniem różnych kontekstów, w tym historycznego. Ich treści pozwoliły również dostrzec meandry losów członków rodziny, a także zrozumieć, jak zmieniały się realia życia rodzinnego na przestrzeni lat. Dzięki nim osoby tworzące rodzinę Karola A. mogły zrozumieć swoje korzenie i wartości rodzinne. W tym miejscu warto także zwrócić uwagę, iż poprzez wymianę spostrzeżeń z innymi Karol A. także utrwalał oraz nadawał znaczenia własnym wspomnieniom o wydarzeniach, podpierając w ten sposób swoje tworzenie pamięci oraz jednostkową biografię rodzinną.

W moim przekonaniu listy (pisane odręcznie), pomimo że współcześnie zostały zastąpione innymi formami komunikacji, wciąż stanowią inspirujące i ważne źródło o człowieku, rodzinie, społecznościach, społeczeństwie. Mogą być także interesującym sposobem samopoznania dla nadawcy oraz wyjątkową formą tworzenia się więzi między nadawcą a odbiorcą. Niewątpliwie odgrywają również znaczącą rolę w tworzeniu się biografii rodzinnej.

Bibliografia

Alheit P. (1999) *On a contradictory way to the "Learning Society": A critical approach*, "Studies in the Education of Adults", nr 31 (1), s. 66–82, https://doi.org/10.1080/02660830.1999.11661402.

Barton D., Hall N. (2000) *Introduction* w: *Letter Writing as a Social Practices*, D. Barton, N. Hall (red.), Amsterdam–Philadelphia, John Benjamins Publishing Company, s. 1–14, https://doi.org/10.1075/swll.9.01bar.

Całek A. (2019) *Nowa teoria listu*, Kraków, Wydawnictwo Księgarnia Akademicka.

Demetrio D. (2000) *Autobiografia. Terapeutyczny wymiar pisania o sobie*, tłum. A. Skolimowska, Kraków, Oficyna Wydawnicza „Impuls".

Denzin N. K., Lincoln Y. S. (2009) *Wprowadzenie. Dziedzina i praktyka badań jakościowych*, tłum. K. Podemski, w: *Metody badań jakościowych*, t. 1, N. K. Denzin, Y. S. Lincoln (red.), Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, s. 19–75.

Dominicé P. (2006) *Uczyć się z życia. Biografia edukacyjna w edukacji dorosłych*, tłum. M. Kopytowska, Łódź, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Humanistyczno-Ekonomicznej.

Dubas E., Świtalski W. (red.) (2011a) *Uczenie się z (własnej) biografii*, Łódź, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.

Dubas E., Świtalski W. (red.) (2011b) *Uczenie się z biografii Innych*, Łódź, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.

Dubas E. (2014) *Czas, biografia i badania biograficzne – różnorodność kontekstów w andragogicznej perspektywie*, „Edukacja Dorosłych", nr 2, s. 13–27.

Dubas E. (2017) *Uczenie się z własnej biografii jako egzemplifikacja biograficznego uczenia się*, „Nauki o Wychowaniu. Studia Interdyscyplinarne", nr 1(4), s. 63–87, https://doi.org/10.18778/2450-4491.04.05.

Dubas E. (2022) *Biografia rodzinna jako obszar badań andragogicznych – w czasach intensywnych przemian cywilizacyjno-kulturowych*, „Biografistyka Pedagogiczna", nr 1, s. 487–504, https://doi.org/10.36578/BP.2022.07.03.

Golonka-Legut J. (2019) *Edukacyjny potencjał indywidualnego doświadczenia życiowego*, Wrocław, Oficyna Wydawnicza Atut.

Jedlicki J. (1978) *Dzieje doświadczone i dzieje zaświadczone* w*: Dzieło literackie jako źródło historyczne*, Z. Stefanowska, J. Stawiński (red.), Warszawa, Wydawnictwo Czytelnik, s. 344–371.

Kasztelan M. (2012) *Fenomen pamięci zbiorowej*, „In Gremium. Studia nad Historią, Kulturą i Polityką", nr 6, s. 185–198, https://doi.org/10.34768/ig.vi6.136.

Kuryś-Szyncel K. (2017) *Biograficzne uczenie się w perspektywie rodzinnej – systemowe transmisje* w: *Rodzinne (re)konstrukcje i transmisje w perspektywie biograficznej*, K. Kuryś-Szyncel (red.), Poznań, Wydawnictwo Naukowe UAM, s. 55–67.

Lalak D. (2010) *Życie jako biografia. Podejście biograficzne w perspektywie pedagogicznej*, Warszawa, Wydawnictwo Akademickie Żak.

Lalak D. (2016) *List – funkcje i potencjał biograficzny* w: *Źródła do badań biograficznych. Listy. Dzienniki. Pamiętniki. Blogi. Materiały wizualne*, D. Lalak, A. Ostaszewska (red.), Warszawa, Wydawnictwo Akademickie Żak, s. 19–56.

Lalak D., Ostaszewska A. (2016) *Źródła do badań biograficznych. Listy. Dzienniki. Pamiętniki. Blogi. Materiały wizualne*, Warszawa, Wydawnictwo Akademickie Żak.

Liberska A. (2013) *Z szuflady i strychu na wystawę: pamiątki rodzinne w roli eksponatów muzealnych*, „Rocznik Muzeum Wsi Mazowieckiej w Sierpcu", nr 4, s. 99–109.

Peräkylä A. (2010) *Analiza rozmów i tekstów*, tłum. A. Figiel, w: *Metody badań jakościowych*, N. K. Denzin, Y. S. Lincoln (red.), t. 2, Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, s. 325–350.

Popiołek B., Kicińska U., Słaby A. (2016a) *Korespondencja Elżbiety z Lubomirskich Sieniawskiej, kasztelanowej krakowskiej*, t. 1, *Z serca kochająca żona i uniżona sługa. Listy Elżbiety z Lubomirskich Sieniawskiej do męża Adama Mikołaja Sieniawskiego z lat 1688–1726*, Warszawa, Wydawnictwo DiG.

Popiołek B., Kicińska U., Słaby A. (2016b) *Kobiece kręgi korespondencyjne w XVII i XIX w.*, Warszawa, Wydawnictwo DiG.

Ryszkiewicz M. (2004) *List w „interesownej" i „nieinteresownej" odmianie dzieła literackiego*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska", sectio FF, nr XXII, s. 47–64, https://bc.umcs.pl/Content/21710/PDF/czas17868_22_2004_4.pdf.

Semków J. (2000) *Szanse aktywności edukacyjnej w kształtowaniu człowieka kulturalnego; znaczenie nauczyciela–mentora w dyskursie interakcyjnym* w: *Uczelnia oparta na wiedzy. Organizacja procesu dydaktycznego oraz zarządzanie wiedzą w ekonomicznym szkolnictwie wyższym*, T. Gołębiowski, M. Dąbrowski, B. Mierzejewska (red.), Warszawa, Fundacja Promocji i Akredytacji Kierunków Ekonomicznych, s. 34–40.

Skibińska E. (2006) *Mikroświaty kobiet. Relacje autobiograficzne*, Wydawnictwo Instytutu Technologii Eksploatacji, Warszawa.

Skwarczyńska S. (1965) *Wstęp do nauki o literaturze*, Warszawa, Instytut Wydawniczy „Pax".

Skwarczyńska S. (2006) *Teoria listu*, Białystok, Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku.

Słaby A. (2023) *Macierzyństwo Studium z historii mentalności szlachty Rzeczypospolitej czasów saskich,* Kraków, Wydawnictwo Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie.

Sławiński J. (2000) [hasło:] *List* w: *Słownik terminów literackich*, Głowiński M., Kostkiewiczowa T., Okopień-Sławińska A., Sławiński J. (red.), Wrocław, Ossolineum, s. 281–282.

Szczepański J. (1973) *Odmiany czasu teraźniejszego*, Warszawa, Spółdzielnia Wydawniczo-Handlowa „Książka i Wiedza".

Szczepański J. (1976) *Chłop polski w Europie i w Ameryce*, „Przegląd Socjologiczny. Sociological Review", nr 28, s. 167–176.

Szulakiewicz W. (2013) *Ego-dokumenty i ich znaczenie w badaniach naukowych*, „Przegląd Badań Edukacyjnych", nr 16(1), s. 65–84, https://doi.org/10.12775/PBE.2013.006.

Thomas W. I., Znaniecki F. (1976) *Chłop Polski w Europie i Ameryce, Warszawa*, Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza.

O Autorce

Joanna Golonka-Legut **–** dr nauk społecznych, andragog, zatrudniona w Zakładzie Edukacji Dorosłych i Studiów Kulturowych w Instytucie Pedagogiki Uniwersytetu Wrocławskiego. Członkini Akademickiego Towarzystwa Naukowego. Zainteresowania naukowe: metodologia badań społecznych, badania jakościowe, biografia i badanie biografii, biograficzność w andragogice, proces biograficznego uczenia się dorosłych, relacja: kultura popularna – dorosłość – uczenie się – edukacja dorosłych, relacja: las – dorosłość – biografia – uczenie się – edukacja dorosłych.

Joanna Golonka-Legut – PhD in social sciences, andragogist, employed at the Department of Adult Education and Cultural Studies at the Institute of Pedagogy, University of Wroclaw. A member of the Academic Andragogy Society. Her research interests include: methodology of social research, qualitative research, biography and biographical research, biographical aspects in andragogy, biographical learning, relationship: popular culture – adulthood – learning – adult education, relationship: forest – adulthood – biography – learning – adult education.

© by the author, licensee University of Lodz – Lodz University Press, Lodz, Poland. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution license CC BY 4.0